

MARIJA PANTELIĆ

SENJSKI LOBKOVICOV PSALTIR IZ 1359. GODINE

Samostan sestara
milosrdnica sv. Vinka
HR 41000 Zagreb

Izvorni znanstveni rad
UDC: 886.2–97:091"13":003.349.1
Ur.: 1991–09–03

U radu se istražuje distribucija psalama Lobkovicova psaltira na časove dana i tjedna u liturgijskoj godini — Temporalu. Zatim se prati primjena te raspodjele na zajedničke službe svetačkih blagdana — Komunala. Usput se zapažaju tragovi starine u sastavu časova, u dekoraciji kodeksa kao i prodori jezičnih lokalnih rariteta.

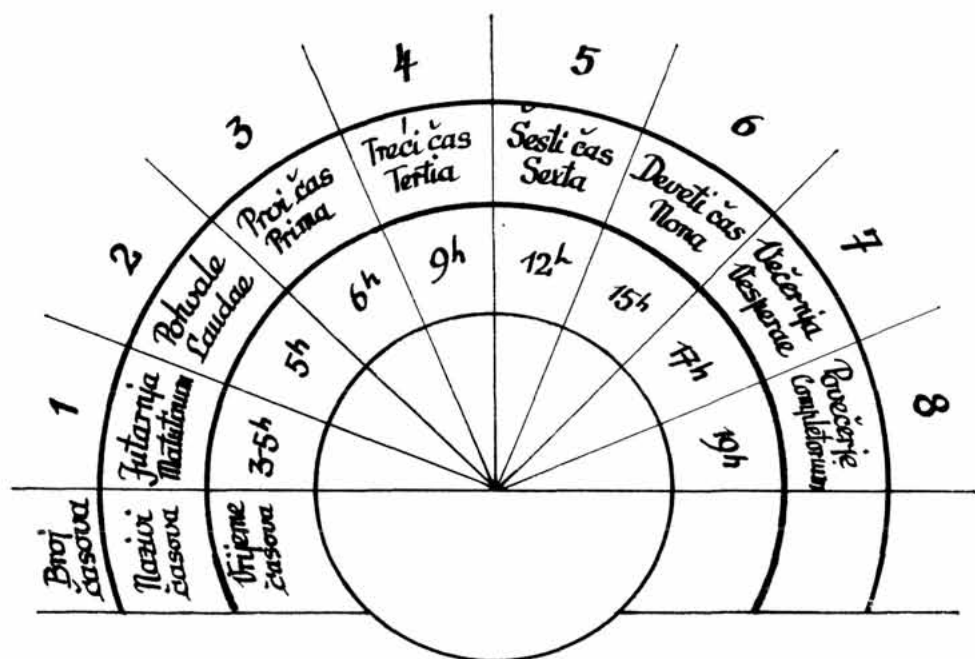
Ovaj glagoljski kodeks počinje psaltirom i čini njegov pretežni sastavni dio od 99 folija, a drugih 40 listova sadrži distribuciju psalama i ostalih elemenata na pojedine časove »Commune sanctorum«, komunala, tj. zajedničkih formulara za službe svih kategorija svetaca, koji nemaju vlastiti oficij. Naime, psaltir je najstabilniji i osnovni element u strukturi svakoga časa. Kako je naš kodeks najstariji hrvatskoglagoljski sačuvani psaltir, to ga je već P. Šafařík transliterirao ćirilicom,¹ a J. Vajs tiskao i obradio njegov tekst u komparaciji s pariškim psaltirom Cod. slave 11 iz oko 1380. god.² Njegov je leksički fond ušao u češki rječnik staroslavenskoga jezika.³ Zato smo kodeksu, dijelu brevijara,⁴ ostavili naziv »psaltir«, a obradit ćemo njegovo značenje, mjesto i primjenu u službenoj molitvi Crkve, Božanskom časoslovu, na staroslavenskom jeziku glagoljskoga pisma.

Psaltir, zbirka od 150 hebrejskih lirskih pjesama religiozne inspiracije, odražava istočnjački smisao za snažni osjećajni i stilsko–metaforički pjesnički izraz. Psalmi sadržajem izražavaju u najširem smislu s mnogo varijanata hvalu, zahvalu, pomirenje i molbu, a prema pjesničkom obliku može ih se svrstati u ode, himne, kako se i nazivaju »tehillin« u hebrejskom jeziku, dok grčki naziv »psalmoi« označuje njihovu izvedbu: pjevanje uz pratnju glazbala sa strunom, psaltira. Većina se psalama pripisuje kralju Davidu, velikom pjesniku i organizatoru kulta u Izraelu. Zbirka se oblikovala od 5. st. prije Kr. Njen grčki prijevod u Septuaginti datira godinom 150. pr. Kr., dok se latinski prijevod pojavljuje sa sv. Jerolimom, vrsnim prevodiocem Biblije iz hebrejskoga i grčkog jezika, od 4.–5. st. poslije Krista.

Kako hebrejske molitve bitno izražavaju hvalu i zahvalu za čudesna djela Jahvina, za njegove zapovijedi, za proroke, mudrost i čitavu Bibliju, to se sve slijevalo u psalme, te oni postaju molitvom. Psalmi uzdižu ljudski duh k Bogu i pobuđuju sveta čuvstva koja u radosti potiču na zahvalnost, a u žalosti donose utjehu i ohrabrenje. Zato su psalmi prikladni da prate izraelsko bogoslužje u hramu uz prinose žrtava, koje su u sebi nosile profinjenu ideju zahvale i čežnje za očišćenjem od grijeha i pomirenjem s Bogom. Ove temeljne nakane ostvarivale su se starozavjetnim žrtvama paljenicama, a izazivale su i drugu kategoriju žrtve, naime, radosnu zajedničku gozbu koja je sve prisutne povezivala međusobno i s Bogom.

Kristova smrt za grijeha ljudi u Novom zavjetu (NZ) sintetizira i istodobno predstavlja živu žrtvu paljenicu, pomirnicu i žrtvu zajedništva u okviru euharistijske žrtvene gozbe, novozavjetne nekrvne žrtve, Svete mise.⁵

Kršćanstvo je Sv. misu okružilo trajnom molitvom u raspodjeli na osam dnevnih kanonskih molitvenih liturgijskih časova (službi), koji se odvijaju na prirodne satove dana i posvećuju čitavo dnevno djelovanje. To su slijedeći časovi koji se nazivlju prema odsjeku vremena kada se mole: 1. *Matutinum*, *Jutarnja* moli se pred zorom; 2. *Laudae*, *Pohvale* u osvitku dana; 3–6. *Prima*, *Tertia*, *Sexta*, *Nona*, *Mali časovi*; 7. *Vesperae*, *Večernja* u sumrak; 8. *Completorium*, *Povečerje* prije spavanja.

Svaki od ovih kanonskih časova sastoji se od psalama i ostalih sastavnih elemenata pojedinoga časa: antifona, invitatorija, himana, sponsorijska, versova, lekcija, kapitula i oracija. Svi časovi liturgijske i kalendarske godine sa svetačkim blagdanima tvore knjigu *Brevijar, Časoslov*, službenu molitvu Zapadne crkve. Prije integracije svih elemenata iz njihovih posebnih zbirki: Psaltira, Antifonara, Responsara, Lekcionara i Kolektara u *Brevijar franjevačkog redakcijom* u 13. st. postojale su i posebne zbirke Psaltira kombinirane od pojedinih sastavnih dijelova časova.

Leroquais, znameniti francuski istraživač latinskih rukopisnih psaltira, dijeli ih u dvije osnovne vrste: 1. *Biblijski psaltir*, izvađen iz Biblije, sadrži samo 150 psalama i ništa više. Raspodjelu psalama na dane označuju veći ili manji inicijali. 2. *Liturgijski psaltiri* različitih kombinacija: Psaltir–antofonar, Psaltir–himnarij, Psaltir–kapitular, Psaltir–kolektar, Psaltir ferijalni itd.⁶ Liturgijski ferijalni psaltir dijeli psalme na dane u tjednu prema raspodjeli sv. Benedikta (6. st.), koji je predložio da se čitav psaltir recitira u sedam dana (feriae) od nedjelje do subote. Njegova tradicionalna distribucija dijelila je psaltir na dvije velike grupe: a) *Psalmi nocturnales* 1–108 određeni za Jutarnje ferijalnih dana kad se jutarnja služba u starini slavila noću. b) *Psalmi vespertini* od Ps 109–150⁷ za Večernje kroz tjedan dana.

a) *Psalmi nocturnales* i njihova raspodjela na dane u tjednu, ferije:

Dominica dies	– nedjelja	Jutarnja:	Ps 1–20 ⁷
Feria II	– ponedjeljak	Jutarnja:	Ps 26–37
Feria III	– utorak	Jutarnja:	Ps 38–51
Feria IV	– srijeda	Jutarnja:	Ps 52–67
Feria V	– četvrtak	Jutarnja:	Ps 68–79
Feria VI	– petak	Jutarnja:	Ps 80–96
Sabbatum	– subota	Jutarnja:	Ps 97–108

b) *Psalmi vespertini*, Večernje

Dominica	– nedjelja	Večernja:	Ps 109–113
Feria II	– ponedjeljak	Večernja:	Ps 114–120
Feria III	– utorak	Večernja:	Ps 121–125
Feria IV	– srijeda	Večernja:	Ps 126–130
Feria V	– četvrtak	Večernja:	Ps 131–136
Feria VI	– petak	Večernja:	Ps 137–142
Sabbatum	– subota	Večernja:	Ps 143–147

Laudae – *Pohvale* recitiraju se pred zoru pa izražavaju radost zbog pojave svjetla i sunca, a u prenesenom smislu predstavlja pobjedu svjetla nad tamom, Krista nad đavлом. Zato ovaj čas ima udešene psalme prema posebnom značenju ovoga časa, u kojem se ističu pohvalni psalmi.

Stabilni psalmi prema staroj shemi Pohvala u rimskom oficiju:⁸

1. Nedjelja: Dominus regnavit – *G(ospod)ь vc(ěsa)ri se*, Ps 92
Obični dan: Miserere mei – *Pom(i)l(ui m)e B(ož)e*, Ps 50
2. Varijabilni psalam
3. Deus, Deus meus – *B(ož)e, B(ož)e moi*, Ps 66; Deus, misereatur nostri – *B(ož)e ušćedri ni*, Ps 66
4. Varijabilni kantik
5. Pohvalni psalmi: Ps 148, 149, 150
Hvalospjev: Benedictus Dominus Deus Israel – *Bl(agoslove)nь G(ospod)ь B(og)ь Iz(rai)l(e)vь*, Lk 1, 68–79 dolazi dnevno na Pohvalama.

2. *varijabilni psalmi* i 4. *varijabilni kantik*

- Nedjelja: 2. Jubilate Deo – *Vskliknite B(og)u vsa z(e)mla*, Ps 99
4. kantik: Benedicite – *Bl(agoslo)v(ě)te*, Dan III, 57–88
- Ponedjeljak: 2. Verba mea auribus percipe – *G(lago)li moe vnuši*, Ps 5
4. Confitebor tibi, Domine – *Isp(o)v(ě)m se tebě G(ospod)i*, Isaiae 12, 1–6
- Utorak: 2. Judica me, Deus – *Sudi mi G(ospod)i*, Ps 42
4. kantik: Ego dixi – *Azь rěhь, Ezechiae*, Is 38, 10–20
- Srijeda: 2. Te decet hymnus Deus – *Tebě podobaetь pěsnь*, Ps 64
4. kantik: Exultavit cor meum – *Utvrdi se sr(ьd)ьce moe*, Cant. Annae, I Reg 2, 1–10
- Četvrtak: 2. Domine refugium – *G(ospod)i pribežište*, Ps 89
4. Cantemus Domino – *Poimь G(ospode)vě*, Cant. Moysis, Ex 15, 1–19
- Petak: 2. Domine, exaudi – *G(ospod)i usliši*, Ps 142
4. Domine, audivi auditionem – *G(ospod)i uslišahь sluhь tvoi*, Cant. Hab. 3, 1–19
- Subota: 2. Bonum est confiteri Domino – *Bl(a)go estь isp(o)v(ě)dati se G(ospode)vě*, Ps 91
4. Audite coeli quae loquor – *Vьnmi n(e)bo ěže vzg(lago)lju*, Cant. Moysis, Deut. 32, 1–43

Horae minores – *Mali časovi i njihovi psalmi*

Prima – *Prvi čas*. Za nj su rezervirani Ps 21–25, 53, 117 i dio Ps 118. Taj dugi psalam od 176 stihova izriče pohvalu Božjem zakonu i razdijeljen je na Treći, Šesti i Deveti čas.

Vesperae – Večernje

Psalmi za Večernje kroz tjedan imaju od starine stabilan raspored od nedjelje do subote, kako smo već naveli u shemi večernjih psalama od 109–143. Kao što je u Pohvalama evanđeoski kantik, hvalospjev, *Benedictus – Blagosloven*, Lk 1, 68–79 vrhunac jutarnjega časa radosti nad pojavom danjega svjetla i Kristova sjajna života među ljudima, tako ista struktura večernjega časa ističe zahvalni Marijin hvalospjev *Magnificat – Veliči*, Lk, 1, 46–55.

Completorium – Povečerje uzima u svoj sastav Ps 4, 15, 70, 133 i Simeonov hvalospjev: *Ninē otpušćaēši – Nunc dimittis*, što u seriji od 10 starozavjetnih kantika predstavlja sa *Blagosloven* i *Veliči* treći novozavjetni kantik.

Senjski Lobkovicov kodeks (Lob)⁹ ima najstariji hrvatskoglagoljski psaltir koji iznesenu razdiobu obilježava naslovom ili početak uljepšava ovećim inicijalom. Sastoji se od 160 pergamentskih listova veličine 12 x 10 cm u 10 sveščića po 10 listova osim drugoga sa 8 i posljednjega sa 12 listova. Kodeks je dobro sačuvan i zaštićen novijim uvezom. Tekst je pisan preko čitave strane uzornim glagoljskim pismom 14. stoljeća.

Sadržaj: 1. *Psaltir*. Ne počinje nazivom kodeksa već invokacijom: *V ime O(t)ca i S(i)na i D(u)ha S(veta)go. Am(e)n* i odmah prelazi na raspored psaltira prema danima u tjednu: *V n(e)dilju k ju(tr)ni*. Ona ne počinje prvim svojim elementom, tj. invitorijem (bitatorijem) s odgovarajućim Ps 94, kojim se pozivlje na hvalu Bogu: *Pridete uzraduim se G(ospode)vě*, već s Ps 1.: *B(la)ž(e)n* muž koji preludiraju tri antifone: jedna psalamska – *Rabotaite*, Ps 2, 11; druga pripada adventskom vremenu – *Ot prišastva an. Se c(ěsa)r* višni; a treća upućuje na uskršni liturgijski ciklus – *Va oktabu paski An. Al(elu)ě*. Prema tome seriju psalama od 1–108 određenih za Jutarnju od nedjelje do subote prate najstarije *psalamske antifone*, tj. stih iz psalma koji odgovara dotičnom času ili su to versovi iz Izaije za Advenat, ili je to stih iz evanđelja, koji se čita u nedjelju ili ferije poslije Uskrsa.

Ipak se na f. 12^v prekida redosljed Jutarnje za dane u tjednu i donose se antifone sa shemom Pohvala–Lauda sa incipitima određenih psalama: *V nēdilne d( )ni ot oktabi Paski do Vzněseně... ot oktabi Epifanie do n(e)d(ě)le .a. (1) posta i ot okt(a)bi P(e)t(i)k(o)stě do prišastva*.

F. 12^v–15^v, Ps 21–25 rezervirani su u lat. psaltirima za *Primu*, Prvi čas, što u Lob nije označeno ni naslovom časa ni njenim antifonama.

F. 15^v–25^r niže Ps 26–37 za Jutarnju ponedjeljka (Feria II) s antifonama isključivo uzetim iz određenih psalama, dok nedjeljne antifone nose obilježja liturgijskog vremena po vlastitim antifonama. Na početku prvoga ferijalnoga dana, tj. ponedjeljka, ispisan je *Bit(atorii)*, pozivnik (*Vzraduim se... sa Pridēte*, Ps 94.

Slijedi na f. 25^r nakon Jutarnje nacrt za Pohvale ponedjeljka koji počinje incipitima an i ps prema shemi za ferije: *P(o)m(i)l(ui m)e B(ož)e... Ps 50* i završava incipitom Zaharijina hvalospjeva sa svojom antifonom: *Bl(agoslove)n* G(ospod) B(og), Lk 1, 68–79.

F. 25^r nastavlja nizom jutarnjih ferijalnih časova čiji su počeci označeni ovećim inicijalima: R 25^r, R 34^v, a subotnji Ps 97–108 obilježen je biljno ukrašenim inicijalom V, f. 64^v.

Večernje – *Vesperae* počinju serijom Ps 109–147 na f. 73^v–91^r. Večernja za ponedjeljak počinje većim inicijalom V uz Ps 114, slijedi Ps 115, 116 i 117.

Drugi Ps 118 f. 76^v–82^r razdijeljen je na *Male časove*. Ovdje, a ne prije uz Ps 21. Prvi čas ima naslov *K Prime*, an + Ps 118: *B(la)ž(e)ni neporočni...*, drugi dio se nastavlja stihom: 118, 17: *Vzdai rabu*; *Treći čas* ima antifonu vers 118, 35, a Ps počinje stihom 118, 33; slijede odlomci istoga Ps 118, 33–48; 49–64; 65–80; nastavljaju se tri dijela istoga psalma za Šesti čas, koji u Lob nema naslova: 118, 81–96; 97–112; 113–128; za Deveti čas redaju se preostali posljednji versovi Ps 118, 129–144; 145–160; 161–176. Ps 119 i 121 nemaju naslova.

Večernja za utorak koja počinje Ps 121 istaknut je karakterističnim inicijalom V koji je oblikovan nasuprot položenim lomljenim meanderom, kojemu su završni dijelovi spojeni kratkim valovitim spojnica na vrhu s točkicom kao okom te tako predstavljaju tijelo nalik anđelčiću. Slični se grafički oblici susreću u Vrbičkim glagoljskim fragmentima iz 13. st. Večernja ovoga dana nastavlja se Ps 122, 123, 124, 125, a obilježeni su skromnim manjim inicijalima. Jednostavniji su inicijali za večernje psalme za srijedu: 126–130, a naslovi su ispisani cinoberom f. 83^v–84^v. FERIA V, četvrtak, niže Ps 131–136, bez naslova, f. 84^v–86^v, gdje počinje Večernja za petak i subotu, Ps 137–147, f. 86^v–91^r.

Preostala tri pohvalna Ps 148, 149, 150, koji su dijelovi Pohvala, počinju na f. 91^r znakom za novi naslov, sadržaj, za kojim slijedi 10 hvalospjeva, kantika. Sedam od njih raspoređeni su na dnevne Pohvale određene naslovima, a tri novozavjetna slavospjeva: *Blagosloven*, *Veliči-pěsan* *Bogorodice*, *Nině otpušćaeši* jesu kulminacija dnevnih Pohvala, Večernji i Povečerja, od kojih je samo Marijin Magnificat ispisan na f. 97^r, a na nj se nadovezuje Atanazijev simbol: *Iže kolizdo – Quicumque*, f. 98^v–99^v, a recitirao se nedjeljom na Primi.

Time je završen psaltir Lob, u kojem su psalmi distribuirani prema starim shemama koje potječu od 6. stoljeća. Od ostalih elemenata koji čine strukturu pojedinih službi nema ni spomena himnama, a rijetko su registrirani pozivnici – Bitatoriji mlađega podrijetla. Psalme preludiraju najljepši versovi iz dotičnoga psalma kao antifone, a ističu se i psalamski berši, stihovi. Kako psalmi dolaze i u blagdanskim danima, to psaltir ne registrira vlastite antifone tih svetkovina: Božića, Bogojavljenja, Uskrsa, Uzašašća, Duhova i svetačkih blagdana, a za te se praznike uzimaju nedjeljni psalmi za sve časove.

2. *Commune sanctorum* – *Komunal* bi trebao u Lob odraziti stariju, predfranjevačku, ili noviju shemu blagdanskih časova franjevačke redakcije iz 13. st. On uglavnom pripada sastavu blagdanskih službi gotovo svih kategorija svetaca, jer one imaju I. Večernje, tj. službe uoči svakoga blagdana. To je slijedeći niz zajedničkih svetačkih svetkovina:

1. *Na roenie ap(posto)l̃ k V(e)č(e)rni*, f. 99^v–103^v
2. *Mnozemy ap(osto)l(o)m̃*, f. 103^v–105^r

3. *Na roenie ev(a)nj(e)l(i)stb*, f. 105^r–106^v
4. *Na roenie .a. (l) m(u)č(eni)ka bisk(u)pa k V(e)č(e)rni. K(a)p(i)t(ulb)*, f. 106^v–110^r
5. *Na roeni .a. m(u)č(eni)ka ne b(i)sk(u)pa*, f. 110^v–112^r
6. *Mnozemb m(u)č(eni)k(o)mь k V(e)č(e)rni. K(a)p(i)t(ulb)*, f. 112^r–117^r
7. *Na roeni(e) mnozemb m(u)č(eni)k(o)mь*, f. 117^r–118^r
8. *Na roenie .a. isp(o)v(ě)dn(i)ka b(i)sk(u)pa <k> V(e)č(e)rni*, f. 118–122^v
9. *Na roenie isp(o)v(ě)dnikь k V(e)č(e)rni K(a)p(i)t(ulb)*, f. 122^v–126^r
10. *Na roenie d(ě)vь k V(e)č(e)r(ni)*, f. 126^r–133^r
11. *Na d(b)nь koeždo d(ě)vi i m(u)č(eni)ce*, f. 133^r
12. *Na roenie mnozimь m(u)č(eni)k(o)mь ili .a. m(u)č(eni)ka ot' Paski do Petikostь*, f. 133^r–133^v
13. *Mnozemb m(u)č(eni)k(o)mь ili .a. m(u)č(eni)ka k V(e)č(er)ni K(a)p(i)t(ulb)*, f. 133^v–137^r
14. *V častь s(ve)te Troice k Večerni an(ti)p(o)nь*, f. 137^r–141^r
15. *Na d(b)nь posvećenie cr(b)kvě*, f. 141^r–145^r
16. *K V(e)č(e)rni za d(u)še*, f. 145^r–149^r
17. *Počeně urědbě čina b(la)ž(e)nie d(ě)vi M(a)rie*, f. 149^r–156^v
18. *Ps(al)mi za grihi + Letenie*, f. 156^v–159

Kako bi svetački oficiji trebali biti kopija nedjeljnoga, i kako naš kodeks nastaje oko 100 godina nakon franjevačke redakcije časoslova u 13. st., to ćemo na strukturi zajedničkih službi pojedinih kategorija svetaca provjeriti primjenu i zahvate franj. redakcije. Za nju je karakteristično uvođenje himne, stiha ili berša u svaki čas; zadržana je samo jedna oracija za sve dnevne časove; mjesto Ps 113 na I. Vesperama dolazi Ps 116, a na Jutarnjoj se izostavlja posljednji responsorij (rešpon) iza devete lekcije i prepušta mjesto himni Tebe Bože – Te Deum.

Psalmi I. Večernje–Vesperae: 109–113
Reče G(ospod)ь G(ospode)vě moemь, Ps 109
Isp(o)v(ě)m se tebě, Ps 110
B(la)ž(e)nь mužь boei se G(ospod)a, Ps 111
Hv(a)lite otroci G(ospod)a, Ps 112
Vь ishodě Iz(rai)l(e)vě ot' Ejupta, Ps 113

I. *Kompozicija I. Večernje na blagdan apostola*, f. 99^v–110^r

1. 5 antifona iz Pohvala + 5 nedjeljnih psalama: 109–113 (incipiti)
2. Kapitul, kratko čitanje iz misne poslanice Ef 2, 19
3. Himna + berš, čitava
4. Antifona za Veliči – Magnificat
5. Oracije, ispisane su dvije: za jednoga ili dva apostola

U redoslijedu nedjeljnih psalama Lob zamjenjuje se Ps 113 sa 116 prema franjevačkoj redakciji.

II. *Struktura Jutarnje*, f. 100^r–102^v

1. Invitatorij, bitatorij + Ps 94 (incipiti)
2. Himna (čitava) + <beraš>
3. 3 psalma + antifone odabranoga versa dotičnoga psalma: Ps 18 + an 18, 5; Ps 33 + an 33,18; Ps 44 + an 44,17–18
4. 9 lekcija: 3 čitanja iz Slova sv. Grgura; 3 Slova sv. Augustina; 3 Homilije na evanđelje Iv 15,12–13 sv. Grgura pape. Svako čitanje prati rešpon + berš

Svi su sastavni elementi osim psalama ispisani čitavi. Postoji deveti rešpon koji se može izostaviti zbog *Te Deuma*. Incipiti psalama odaju njihov poseban izbor koji odgovara ideji blagdana apostola, kojim se ističe njihovo odabranje, hrabrost u širenju evanđelja i konačna nagrada.

III. *Sastav Pohvala – Lauda*, f. 103^r

1. 5 Ps (nedjeljnih) + 5 an uzetih iz Ivanova misnog evanđelja 15, 12–16 i Mt 21,19
2. Kapitul iz misne poslanice Ef 2,19–20 + beraš
3. Himna, incipit + beraš
4. An za Blagoslovenje iz Mt 19, 27–29
5. Oracija iz I. Večernje

IV. *Kompozicija Malih časova: Terce, Sekste, None, bez Prime*, f. 103^r

1. <Himna + beraš>
2. Kapitul, odlomci iz dnevne poslanice. Ovdje Ef 2,19; 2,20–22; Dj 5,11
3. Rešpon + beraš
4. Oracija iz I. Večernje

V. *Struktura II. Večernje*, f. 103^v

1. 5 an + 5 ps. Na prvom mjestu prema shemi Večernje stoji Ps 109, a ostali se biraju iz serije ps na Večernji prema ideji blagdana: Ps 112, 115, 125, 138
2. Kapitul, Ef 2,19 + beraš
3. <Himna + beraš>
4. An za Veliči, *Budite krěpci v braněhь – Estote fortes*, slobodni sastav
5. <Oracija>

Zajedničkoj službi za više apostola dodaju se posebni časovi za svetkovinu samo jednoga apostola kao i njihova specifikacija: evanđelista, f. 105^r–106^v, a njihovu posebnost ističu lekcije i oracije.

Službe koje predstavljaju kategorije *mučenika*: *više, jedan, biskup, ne biskup*, u uskršno vrijeme do Duhova i izvan toga vremena imaju iste časovne strukture s razlikama u lekcijama i oracijama, f. 106^v–122^r.

Kategorije ispovjednika, f. 122^v–126^r ističe specifikacija: *biskup, ne biskup, naučitelj, opat* što ne mijenja tradicionalnu strukturu časova, već donosi razlike prilagođene sadržaju lekcija i oracija. Jedino u fondu časova za ispovjednike pojavljuje se na Jutarnjoj iza 9. lekcije incipit *Tebě B(ož)e* – *Te Deum* zbog kojega je izostao deveti rešpon i njegov beraš, f. 124^v prema franj. redakciji.

Časovi za blagdane *djevica* dijele se u dvije grupe: *mučenice* ili drugi koji način izvanrednoga herojskog svetačkog života, dakle službe za jednu ili više mučenica ili općenito za djevicu prema propisanim shemama s odgovarajućim lekcijama i oracijama, f. 126^r–137^r.

Srednjovjekovni sakramentari i časoslovi donose na različitim mjestima mise i službe u čast sv. Trojice, ali svetkovina pomalo zauzima svoje pravo mjesto na prvu nedjelju iza Duhova kao u Padovanskom i II. Novljanskom glagoljskom brevijaru iz god. 1495.¹⁰

Naime, svaka je nedjelja u godini bila posvećena sv. Trojici, ali je već u 7. st. nastala zavjetna, votivna misa, a čitav je oficij sastavio Stjepan, biskup iz Liègea (+920). Za postanak, širenje i liturgijsko mjesto blagdana sv. Trojice zaslužan je clunyeveski samostan. Njihov su oficij nešto izmijenili franjevci, a papa Ivan XXI. proširio ga je na čitavu Crkvu 1334. god.¹¹ Zbog toga vjerojatno varira mjesto blagdana u kodeksima, kompozicija i tekst službe poput našega u Lob koji na f. 137^r bilježi naslov: *V častě s(ve)te Troice*. I. Večernja ima ispisane sve elemente, jedino incipiti psalama ukazuju na njihov poseban izbor odavanja jednake hvale Bogu Ocu, Sinu i Duhu Svetom: Ps 112, 116, 145, 146 i 147. Njihove adaptirane antifone iznose također pohvale sv. Trojici. Kratka čitanja, koja dolaze na svih 8 dnevnih časova, obično su uzeta iz misne poslanice. Za ovaj blagdan misali kao Hrvojev predlažu dvije na izbor: Rim 11, 33–36 i 2 Kor 13, 11–13, a autor misnog evanđelja jest Iv 15, 26–27; 16, 1–4. Sva tri velika časa: Jutarnja, Pohvale i Večernja imaju svoje posebne himne i svoje tri vlastite oracije. Čitanja, lekcije, birani su iz Slova sv. Augustina, ali ga oficij Lob ne citira, dok II. Nov. nikad ne izostavlja autora. Sadržaj se Slova podudara u oba glag. kodeksa, ali se tekstovno sasvim razilaze u trim Homilijama na evanđelje Iv 15,26–27. Prva Hom. iza uvoda doslovno ponavlja navedeni evanđeoski tekst. Sve su tri bez autora, a ostali elementi časova, naročito antifone, rešponi, berši i kapituli su jednaki u oba glag. kodeksa.

U oficiju u čast sv. Trojice *prvi* puta se posebno registrira naslov Prvoga časa – *Prime*, inače samostanskoga podrijetla: *Godinam'* (tj. Malim časovima) *an ot' Mato <tini> k Primi K(a)p(i)t(ulb)*. Druga Večernja bilježi samo incipite elemenata koji su doneseni na I. Večernji.

Na d(ь)nb posvećeniě cr(ь)kvě i vaophodni d(ь)nb. K V(e)č(e)rni f. 141^r–145^r. Registrira se stari oficij, jer se posveta crkve i oltara slavila svečano kao blagdan koji je imao sjaj Uskrsa ili Epifanije, čiji kult i ceremonije spadaju među najveće u

rimskoj liturgiji. Već je kralj Salomon slavio posvetu hrama u Jeruzalemu osam dana i svake su se godine sjećali i slavili tu posvetu.

I Crkva je preuzela svetkovanje te posvete svojih crkava i oltara, čiju su gradnju izveli ljudski genij i bogatstva prirode. Časovi ove konsakracije odražavaju blagdanską kompoziciju već od I. Večernje koja ima sve časovne elemente, a Jutarnja u čitanjima donosi evoluciju te posvete od apostolskih vremena pa do prve javne konsakracije jedne crkve koju je izveo papa Silvestar 9. XI. 324. Bila je to bazilika Presvetoga Otkupitelja (danas sv. Ivana Lateranskog) i poklon palača koju je dao zidati car Konstantin Veliki. Lekcije povijesti i posvete kršćanskih crkava predstavljaju dedikaciju kao simbol Svete Crkve, duhovne zgrade, kojoj je Krist ugaoni kamen, a svi vjernici živo kamenje koje oblikuje Bog, umjetnik, da budu ugrađeni u sveti hram. Mala čitanja, kapituli, donose tekst misnoga čitanja iz Ivanove Apokalipse 21,2–5, a po prvi put se u Lob donosi antifona za Veliči na II. Večernji iz Post 28, 17: *O kolb strašno estb mesto sie... f. 145^r*

F. 145^r–149^r donosi oficij za pokojne: *K V(e)č(e)rni za duše*: 5 an + 5 psalama: 114, 119, 120, 129, 110, dakle izbor prema ideji službi, koje zaključuju oracije prema namjeni časova komemoracije: 1. za biskupe i svećenike; 2. za pokojnu braću, bližnje i dobrotvore i 3. za slugu i službenice, tj. za vjernike. Devet je lekcija uzeto iz najljepših i najpotresnijih stranica Biblije, iz Joba: 7,16–21; 10,1–7; 10,8–12; 13,23–28; 14,1–5; 14,13–16; 17,1–3, 11–15; 19,20–27; 10,18–22, f. 145^v–148^v.

Malih časova nema, a Pohvale sa 5 antifona preludira stabilan izbor: Ps 50, 64, 62; Iz 38,10–20 (kantik, feria III) i Ps 148. Za tri oracije upućuje se na I. Večernju koja je jednaka drugoj Večernji, jer joj shemu bilježi II. Nov. brev., f. 324^v, iako rubrika u Lob ne govori o tome.

F. 149^r–153^v sadrži mali oficij Blažene djevice Marije – *De Beata*. To je bio dodatni oficij za svaki dan i za svaki čas. Rubrika upozorava kad se on izostavlja: *Počenē urēdbē čina b(la)ž(e)nie d(ē)vi M(a)rie*. Ti se časovi *ne* slave uglavnom za velike blagdane: Božić, Epifaniju, Uskrs, Duhove i na dane njihovih osmina. Antifone su uzete iz Pjesme nad Pjesmama koja pjeva o jedinstvu duše s Kristom. Crkva aplicira njene dijelove na Mariju, koja je najviše sjedinjena sa svojim božanskim Sinom. Kapituli časova kao i lekcije na Jutarnjoj uzete su iz Knjige Sirahove: 24,7–8, 10–12; 3,13–15. Ona se ubraja među najdublje mudronosne knjige, koja sadrži životnu mudrost, a ona je isto što i zakon, jer je mudar onaj koji živi po zakonu. Tri velika časa imaju svaki svoju himnu. Večernja: *Zdrava morską zvězdo*, Jutarnja: *Egože z(e)mla morē...*; Pohvale: *O prěslavna gospoe ka si višna*, a Mali časovi i Povečerje bilježe zajedničku: *Pomeni Sp(a)se stroitelju*. Struktura Večernje je stabilna: 5 an sa 5 izabranih psalama na čelu s nedjeljnim: Ps 109, 112, 121, 126 i 147; Kapitul: Sir 24,11 sa citiranom himnom: *Zdrava zvězdo*, beraš, an za Veliči sa zaključnim oracijama: 1. za pomoć Marije; 2. sv. Petru i Pavlu; 3. Svima svetima; 4. za mir, za dobrotvore žive i mrtve. Ove oracije prate sve Marijine dnevno dodane časove.

Posebnu seriju Marijinih oficija tvore službe za subote glavnih godišnjih liturgijskih ciklusa: od subote prve nedjelje Adventa do Vigilije Božića, od oktave

Božića do Očišćenja; od osmine Uskrsa do Uzašašća; od osmine Duhova do prve nedjelje Adventa. Ti su časovi osim stabilnih psalama protkani elementima: antifona, rešpona i berša iz misnih starozavjetnih čitanja ili poslanica, evanđelja i njihovih tumačenja — Slová i Homilija sa završnim oracijama. Među najpopularnije i najpoznatije stare Marijine antifone ubraja se *Kralice nebeska radui se — Regina coeli laetare* f. 156^r, koja se od kraja 10. st. pjeva do danas od Vel. subote do Presv. Trojstva.

Dnevnim korizmenim časovima dodavali su se pokornički psalmi: *Ps(al)mi za grihi*: Ps 6, 31, 37, 50, 101, 129, 142, f. 156^v–159^v, zatim Litanije sviju svetih sa serijom od 10 oracija, koje prati *Apostolsko vjerovanje* na koje se nastavlja kolofon žakna Kirina: *Se pisa Kirinъ žakanъ Bogъ mu pomagai i sa vsimi ki budu va ně pětí. Amenъ. V ime božie amenъ. lětъ gospodъnihъ č. t. l. z (1359) kada te knigi biše pisani i dopisaše se v svetomъ Kuzmi i Domlěni v Seni*. Žakan Kirin je datirao, locirao, a kasnije, a i prije, u rubrici bilježi što i kako se ima pjevati, f. 137^r. Glavni dio teksta su psalmi, koje su pjevači znali napamet, pa su se riječi i oblici teže mijenjali barem u određenoj sredini.

Provedena distribucija psalama u Lob odgovara njihovoj stoljetnoj raspodjeli na pojedine časove dana i tjedna s dodatnim kanticima, kojih je broj 10 uglavnom stabilan. Ova razdioba psalama određuje psaltiru vrstu naziva: *liturgijski psaltir*. Njemu su se tokom vremena dodavali i ostali elementi dnevnih časova: bitatorije, rešpone, berše, kapitule, oracije i himne. Franjevačkom pak redakcijom, odnosno integracijom svih časovnih elemenata u 13. st., dodana su svetopisamska (patriistička) i hagiografska (svetačka) čitanja.

Kako drugi dio kodeksa zauzimaju zajedničke službe u čast različitim kategorijama svetaca, važno je uočiti da li je primjena psalama i ostalih elemenata prema tradicionalnim shemama kanonskih časova ista i u franjevačkoj redakciji iz 13. stoljeća.

Lobkovicov liturgijski psaltir obogaćen je samo najstarijim psalamskim ili svetopisamskim antifonama, versovima, a rjeđe invitorijima, dok su u Komunalu prisutni svi elementi, makar u incipitima, pa i himne, koje su posljednje ušle u rimski časoslov, a Lob ih nikako ne registrira u psaltiru. U svetačkim se službama zapažaju zahvati franj. redakcije u zamjeni Ps 113 sa Ps 116 na I. Večernji, ispuštanje devetoga rešpona na Jutarnjoj nedjelje i blagdana, jer ga zamijenjuje *Tebe Bože — Te Deum*, a ostala je, prema njihovu uzusu, samo jedna oracija u *svim* dnevnim časovima.

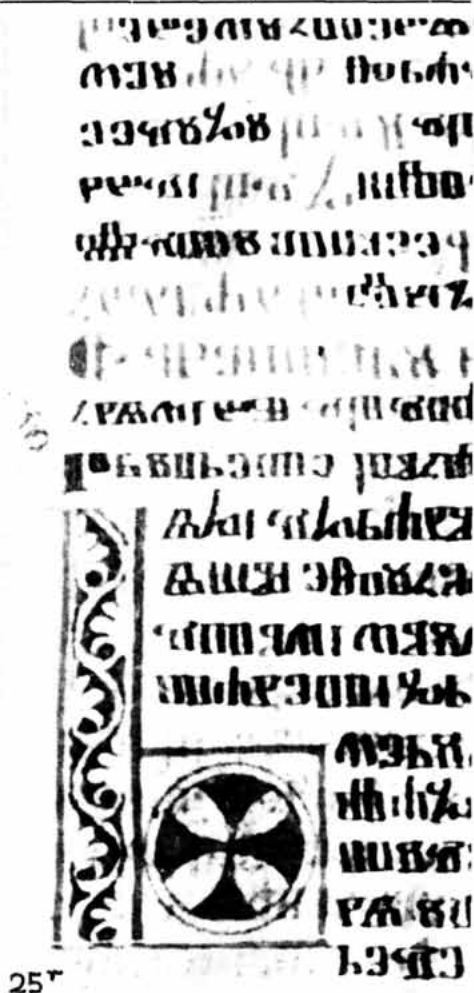
Ipak Lob, iako je nastao u drugoj polovini 14. st., predstavlja tradicionalno pisanje kodeksa u jednom stupcu manjega formata lista. Knjiga nije namijenjena oltaru, pa je i njena oprema skromnija. Veći i manji inicijali označavaju početke i raspodjelu psalama. Njihovo tijelo oblikuju odbljalje i udvostručene ravne, cik–cak linije i valovite trake. Ponutrice inicijala ispunjaju geometrijski motivi, dvoplet, pločice s arhitektonskim oblikovanjem cvijeta sa četiri laticice, zatim lozice, rozete, isprekidani meandri itd. Završni dio slova, njegove kružice i petlje, zamijenjuju geometrijske rozete, polupalmete i kopljasti ljljani, a njihova stabla prekidaju

1. Inicijal B: geometrijski motiv, prsten i biljni završetak; lat. sigla V+D = glag. inic. V
- 2–3. Inic. R s cik-cak motivom, lozicom i rozetom (suprotna stranica)
4. Inic. V od lomljena meandra; znak za spuštanje riječi

2

3

ukrasni prstenovi. Dekoracije su izvedene perom, crnilom i cinoberom. Svi ti linearni ukrasni elementi podsjećaju na romaničku dekoraciju latinskih kodeksa,¹¹ gdje je čest motiv tzv. Jakovljeva školjkica, koja omeđuje lijevu stranu lat. i glagoljskog inicijala, a četverolisni cvjetovi ispunjaju kazetirane ponutrice. U iluminaciju Lob probija ulazak lat. uncijalnog *V* i njegove asimetrične sigle *V+D*, f. 1^r – *Vere dignum est* iz početka lat. prefacije, zatim lat. inicijal *A* 92^r, *B* 19^r, *M* 128^r. Sitni kopljasti ljiljan sa dva kosa sitna izdanka označava spuštanje ostatka teksta iz gornje u donju liniju na kraju retka, ili ga signalizira znak poput uncijalnog *i* bez točke. Predah rečenične cjeline psalma označuje se dosta naglašenom oduljom

5

7

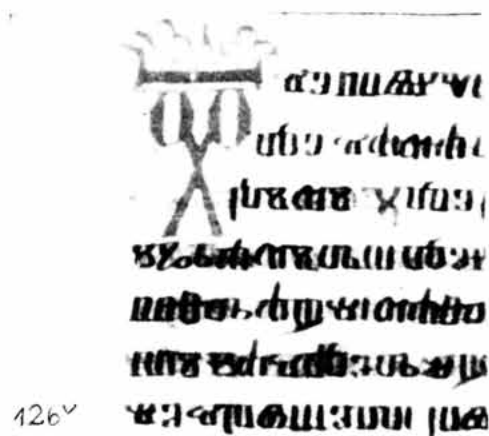
142^r

142^r

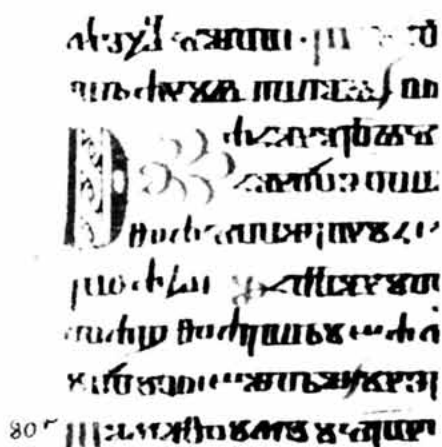
96^v

8

- 5, Inic. S sazdan od geometrijskog motiva + rozeta i palmeta
6. Inic. P: Jakovljeva školjkica, motiv užeta sa završnim polupalmeta ma
7. Inic. V s vegetabilnim elementima i prstenom
8. Slovo B s Jakovljevim školjkicama, pločicom, cvijetom i polupalmetom
9. Inic. »iže« stara oblika s krunom od ljiljana
10. Z s dvopletom, prstenom i ljiljanom

9

10

valovitom koso položenom crtom. Uz ove tradicionalne ukrase Lob preuzima gotičku oznaku za nove tekstovne sadržaje lat. kodeksa 13. st. u obliku slova C (caput), koje se dekorira različitim dodacima. Iza njega slijedi oveće versalno glag. slovo, a onda slijedi običan glag. tekst. Dakle Lob nema naslova s uvećanim slovima obojenih ponutrica poput naslova glag. kodeksa iz 13. st. sačuvanih u njihovim fragmentima.

Karakteristike *pisma* prikazali su Jagić i Vajs.¹² Prisutni su stari oblici glag. slova u inicijalima i versalnim slovima, naročito se susreće *iže* na početku rečenice i u ligaturi s kružićima ili četvrtastim dijelovima na prekrženim nožicama, a samo jedan put dolazi inicijal *ot*, f. 9^r. Napominjemo da sva ta dekorirana glag. slova vise na gornjoj liniji i spuštaju se dolje, a ostala slova počinju u gornjem dijelu tankom crticom, šerifom, koja spaja slova ili ih omeđuje, što će u mladim glag. spomenicima kaligrafskoga ustavnog pisma, npr. Novakova misala iz 1368. god., zbliziti međusobno slova poput tkanja, teksture, suvremenih gotičkih lat. kodeksa.

Uz vlastitosti *jezika* i prijevoda koje su obradili Valjavec, Jagić i Vajs (cf. notu 2) ističemo neke karakteristične ostatke staroga leksika i prodor dijalekatskih jezičnih inovacija. Leksem *Spas* – Spasitelj, Salvator bilježe crkvenoslavenski kanonski kodeksi: Zo, Sa, Ostr, Euch, Cloz, Supr (cf. Slovník, geslar), ali hrvatsko-glag. fragmenti i kodeksi kao Vrbnički fragmenti, I. Vrbnički i Padovanski brevijar, Omišaljski misal III₄ donose ovu riječ mjesto imena Isus. Ovo značenje bilježi Lob samo u oficiju u čast sv. Trojice: *r(e)če Sp(a)sъ* (mj. Isus u ostalim incipitima evanđelja u Lob) *uč(e)n(i)k(o)mъ svoimъ*, Iv 15,26–27, a iza toga versa slijedi homilija bez autora, u kojoj se ponavlja: *G(ospod)ъ Sp(a)sъ H(r)st)ъ v slově eže slišaste...* f. 139^r. Za kvarnersko je područje, naročito za Vrbnik, vezan prefiks *vi* mj. iz koji se i u Lob pojavljuje: *D(u)hъ S(ve)ti... otъ O(t)ca i S(i)na ravno vistupaetъ*,

f. 138^r. Treća lekcija iste homilije donosi stari prijedlog *pro* u značenju *po*: *i vsem̃ iže pro sl(o)vo ih̃ ṽerovati hoteće sut' v G(ospod)l̃*. Od morfoloških rariteta zadržao se particip prezenta pasiva u rečenici: *ēže o ñem̃ pisana b̃ehu č(loṽ)k(o)m̃ vidima čistim̃ sṽetom̃*, f. 139^v. Uz ostatke leksika i oblika probijaju i rijetki fonetski dijalektizmi kao u imenici *taen'stvie*, gdje dolazi sekundarno *e* mjesto poluglasa poput uobičajenih takvih refleksa u *deći*, *semrtl̃*, ali: *taenl̃ božihl̃*, *dostoensvi*, *dostoenl̃*, *taen'stvo* vezani su za Vrbnik.

Uz hiperjatizaciju *e* gdje jat u nije etimološko mjesto, susreće se jotacija *u*: *Ljuka*, *gljubina*, promjena suglasnika *b-v*, *h-k*, *f-p*: *Abraam-Avraam*, *H(r̃stite)l̃-Krstitel̃*, *krstl̃*, *krst̃ēninl̃*; *Pilipl̃*, *Krstoporē*, *Rapailē*, (cf. Litanije, f. 156^v–158^r i kroatizacija svetačkih imena, naročito patrona susjednih biskupija: *S(ve)ti Jur̃tju* (Senj), *Kr̃stoporē* (Rab), *Kr̃ševanē* (Zadar). Iznenaduje, a možda upućuje na starinu litanija, što u njima nije prisutan zaziv sv. Pavla prvoga pustinjača, zaštitnika naših Pavlina od 14. st. kao i molba: *da plavajućim̃ pristanište spasitel̃no dati spodobiši* kao u litanijama II. Novljanskog brev., a glag. misali rijetko izostavljaju tri misne oracije za sretan povratak mornara koje su prisutne već u starim sakramentarijima.

Sastav svetačkih oficija u Komunalu Lob predstavlja uglavnom franjevačku redakciju brevijara. Sve službe pripadaju kategoriji velikih blagdana s I. Večernjom koja počinje vlastitim dijelom od Kapitula, redosljeda starih Večernji. Franjevačkom zahvatu na integrirani brevijar pripada ostavljanje samo *jedne* oracije za *sve* dnevne časove, koja je od starine jednaka prvoj misnoj molitvi.

Oficij u čast sv. Trojice uz jezične posebnosti koje smo registrirali čuva stare vlastite oracije za svoja tri velika časa: I. Večernju, Jutarnju i Pohvale i II. Večernju. Prva i treća molitva se ugasila u integriranim brevijarima, a druga je zadržala svoje mjesto u časoslovu i misalima do danas. Zanimljivo je da prvi i drugi molitveni formular u Lob ističe muške i ženske moliteljice: *rabi* i *rabine*, dok lat. navode samo muške: *famulos*, *famulis tuis*. Prvu ugaslu oraciju registrira incipitom i završnom riječi Bruyllants, a Alkuin ju je sačuvao čitavu,¹³ dok se za treću zasada nije našao lat. predložak. Prve dvije molitve donose i lat. ambrozijski sakramentari iz 9. st. u misi: *Die Dominico missa de sancta Trinitate*,¹⁴ a postojanje oficija sv. Trojice dokazuju antifone časova, ali istom od 11. st., kad ih bilježi španjolski Antifonar iz Silosa.¹⁵

Karakteristično je da ove lat. oracije zaključuje trinitarna doksologija formulom: *qui tecum vivit*, stsl. *iže živeši*, dok su obično oracije imale tipični završetak: *Per Dominum – Gospodem̃*. Povjesničari starih liturgija i njihovih kodeksa smatraju ovu finalnu varijantu ostatkom antiarijevske borbe od 5.–7. st., jer su pristaše Arija nijekale Kristovo božanstvo pa se njome inzistiralo na istobitnosti i jednakosti triju božanskih Osoba.¹⁶ Ovakav sadržaj trinitarne doksologije došao je iz galikanske liturgije u rimsku što potvrđuju i staroslav. molitve u Lob. Kako te oracije bilježe incipit *iže živeši*, a posljednje dvije ističu vjeru u božanstvo i istobitnost sv. Trojice, to ih donosimo s paralelnim lat. tekstom.

I.

F. 137^v: *G(ospod)i B(ož)e Oče
vs(e)m(o)gi rabi i rabině tvoe
vlasti tvoei pod'danie edinoče-
dimь S(i)n(o)mь tvoimь v silě
D(u)ha S(ve)t(a)go bl(agoslo)vi
i zaštititi. da otь vsakogo vruga
bespečalni v tvoei vsagda hv(a)le
veselili se bihomь. Iže živeši*

*Domine, Deus Pater
omnipotens, famulos
tuae majestati subjectos
per unicum Filium tuum in virtute
Sancti Spiritus benedic
et protege, ut ab omni hoste
securi in tua jugiter laude
laetemur. PL 101, 446*

Ovo je zapravo stara rimska misna molitva »Super populum« kojom se molio blagoslov i zaštita na kraju svake mise, pa i u čast sv. Trojice. Papa Grgur Vel. († 604) udaljio je ove molitvene formule, jer da se ponavlja blagoslov nakon podjele svećenikova blagoslova.

II.

F. 140^v: *Vsemogi v(ě)čni B(ož)e
iže daļь esi namь rabomь i rabi
namь¹ tvoimь v' isp(o)v(ě)danii
istinnie vėri poznati vėčnie
Troice sl(a)vu i v silě veliča-
stviě moliti² edinastvo
prosimь da toēzde vėri tur'diněju
ot' vsehь protivnihь vinu i vazdě
da zaodēzdem se. Iže živěši.*

*Omnipotens sempiternae Deus
qui dedisti famulis tuis
in confessione
verae fidei, aeternae
Trinitatis gloriam agnoscere, et
in potentia majestatis adorare
unitatem: quaesumus, ut ejusdem
fidei firmitate, ab omnibus semper
muniamur adversis. Per Dominum.*

Oracija na Pohvalama doživjela je naša vremena s nekim varijantama u odnosu na staroslav. tekst: 1. Lat. izostavljaju moliteljice, a od stsl. dodaju ih Ill₄ Ro II. Nov. brevijar; 2. *moliti* ostavlja samo II. Nov., a Ill₄ Nk Ro Hm bilježe *milosti*, vjerojatno zbog sličnosti ligatura i njena čitanja, mj. lat. *klanjati se*; 3. Add. svi glagoljski tekstovi, a izostavlja lat. oracija.

III.

F. 141^r: *Vsemogi vėčni B(ož)e troično
veličastvo a edinob(o)žstvo iže v
Troici prėbivaeši i v edinastvė
vsagda sastoišь podai, prosimь da
iže grėhь n(a)šihь bremen i otežьčavaem se
uskorē oblahčeniě tvoego nasledovali bihom. Iže*

Oracija na Večernji izražava vjeru u vječno jedinstvo božanstva i trostruka veličanstva i molbu za oslobođenje od tereta grijeha. Molitva bilježi fonetske inovacije: *i* mj. tradicionalnoga *žd* koji pisari mijenjaju u »*đerv*«, čakavski *j*, *i*: *podai* mj. *podadžb*, a inače u naslovima i rubrikama *žd* izostaje bez nadoknade: *na roenie* mj. *roždenie*; 2. 1. prez. bez stsl. nastavka *i*: *sastoišb*, a mj. *ě* stoji *e*: *večni* i *nasledovali*.

Proučavanje Lobkovicova psaltira istaklo je višestoljetnu stabilnu distribuciju psalama na časove dana i tjedne, ali i njenu primjenu na zajedničke svetačke službe raznih specifikacija. One pripadaju strukturi blagdana za koje su se uzimali nedjeljni psalmi, ali i drugi koji su iznosili ideju blagdana, npr. pohvale Sv. Trojici. Ipak sama raspodjela psalama i njihov broj u pojedinim časovima bili su najstabilniji elementi sve do naših dana. Drugi vatikanski sabor ga je promijenio vlašću pape Pavla VI. apostolskom uredbom »*Laudis canticum*« – »*Pjesmu hvale*« od 1. XI. 1970. U njoj je dokinut tjedni ciklus psaltira. Naime, u novom časoslovu on je razdijeljen na četiri tjedna, a ne samo na jedan. Neki su teži psalmi i versovi ispušteni, zato su na jutarnjim službama dodani neki novi hvalospjevi Staroga zavjeta, a Večernju obogaćuju najljepši hvalospjevi Novoga zavjeta.¹⁷

I oracije se ubrajaju među vrlo stabilne elemente časoslova, a svaka je dnevna služba imala svoju vlastitu. Dakle bilo ih je najmanje tri za taj klasičan broj velikih dnevnih oficija. Molitve su se tokom stoljeća gasile, a franjevačka ih je redakcija svela na jednu za sve časove jednoga dana. Ipak ih novi postkoncilski časoslovi uskrišavaju ili njihove stare jezgrovite sadržaje osvježuju novim jezičnim i stilskim ruhom. Ovi stari molitveni formulari rasijani po hrvatskoglagoljskim fragmentima misala i brevijara iz 13. stoljeća dragocjeni su mostovi koji spajaju hrvatsku glagoljsku baštinu sa ćirilometodskim liturgijskim književnim fondom, jer se u pomanjkanju spomenika mislilo da hrvatski glagolizam nastaje češkim emauskim periodom krajem 14. st., kad ga glagoljaši, povratnici iz Češke, presađuju na hrvatsko tlo.

Analiza tekstova Lobkovicova Komunalna ukazala je na dvije nestale molitve iz liturgijske upotrebe koje su lat. rimski i ambrozijanski sakramentari registrirali i recitali već u 9. st. Uz već navedenu tekstovnu, jezičnu i dekorativnu povezanost Lob s najbližim krčkim glagoljskim centrom ističemo da Vrbenički glagoljski fragmenti brevijara starije redakcije iz 13. st. na samo četiri folije čuvaju 11 oracija od kojih je 7 utrnulo. Novopronađeni Tršćanski fragm. glag. časoslova također iz 13. st., kojima pripadaju i Glag. fragm. 46 ab Arhiva HAZU, a vezani su za Vrbenik, također donose stare liturgijske molitve. Sve one upućuju na postojanje starih glag. sakramentara, ako ne prijevoda iz pera svete braće Ćirila i Metodija, a ono barem iz 11. st., kad nastaje širenje kulta i blagdana sv. Trojice, pojava oficija Rođenja Marijina u Tršć. fragmentima i služba u čast sv. Jurja, Adalberta i Većeslava u Fragm. glag. 46 ab Arhiva HAZU.¹⁸ Sigurnija potvrda da je postojao u 11. st. staroslavenski sakramentar jest tzv. *Sinajski glag. misal* – *5 N Sinai missal* – u samostanu Sv. Katarine na brdu Sinaju, koji bilježi na f. 32^v i oraciju: *Mol <itva> s <ve> tēi Troici*.¹⁹

Uvijek su dragocjene detaljne analize tekstova, jezičnih starijih rariteta, i prodora mladih dijalektalnih inovacija u arhaične norme staroslavenskoga jezika liturgijskih glagoljskih kodeksa, jer oni kriju mnoga i razna iznenađenja, naoko malena, ali koja su važna, jer otkrivaju vrijeme i kulturno-povijesni ambijent podrijetla, ako ne njih samih, a ono njihovih predložaka.

Bilješke

- 1 Vašica J.–Vajs J., IX D 12 (Š) Žaltár Lobkovický z 1359. Soupís staroslovanských rukopisů Národního musea v Praze. Prag, 1957, 109.
- 2 Vajs J., Psalterium palaeoslovenicum croato–glagoliticum, Pragae MCMXVI – Staroslavenski psaltir hrvatskoglagoljski. Krk, 1916; XI–XXII; snimke 63–84.
- 3 Slovník jazyka staroslavenského
- 4 Pantelić M., Senjski Lobkoviczov glagoljski kodeks iz 1359 – prototip srednjovjekovnih »Liber Horarum« za laike. Senjski zbornik 8(1980), 355–368.
- 5 Dufour X. L., Rječnik biblijske teologije. KS, Zagreb, 1969, 322, 584–585; 1574–1576
- 6 Leroquais V., Les Psautiers manuscrits latins des bibliothèques publiques de France. Tome I. Mâcon, 1940–1941, XL, XLIV, LI
- 7 Ostavljamo tradicionalno brojenje psalama prema Septuaginti i Vulgati, dok nova izdanja Biblije preuzimaju brojenje prema hebrejskom.
- 8 Righetti M., Storia liturgica II. III. Ed. Milano, 1969, 802–803
- 9 Ime je dobio po knjižnici kneza Lobkovica u Pragu, danas je u Narodnoj i universitetskoj knjižnici, sign XXIII G 67. Knez Lobkovic, prema njemačkom Lobkowitz (1609–1677), potječe iz stare češke feudalne porodice. Kao austrijski maršal i predsjednik Dvorskoga ratnog vijeća sudjelovao je u likvidaciji urote zrinsko–frankopanske. Cf. Rački F., Isprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza F. Frankopana. Acta coniuratione Bani Petri a Zrinio et com. Fr. Frangepani HAZU, Zagreb, 1873; V. Bogišić, Monumenta spectantia Historiam Slavorum meridionalium. Vol. XIX. Zagreb, 1888; Opća enciklopedija 5 (1979)
- 10 Tandarić J., Hrvatskoglagoljski padovanski brevijar. Slovo 27(1978), 129–147, f. 230–231; II. Novljanski brevijar. Fototipsko izdanje Graz–Zagreb, 1977, f. 160–161^v
- 11 Righetti M., Storia liturgica. II Breviario, vol. II. III. Ed. Milano, 1969, 324–325
- 11a Valentine L. N., Ornament in medieval manuscripts. London, 1965, [21–36]; Badurina A., Glagoljska iluminatorska djelatnost u Senju. Senjski zbornik VIII. Senj, 1980, 377–388
- 12 Jagić V., Enciklopedija slavjanskoj filologiji III. Glagoličeskoe pis'mo. Sanktpeterburg, 1911, 153–154, Tab. XV, N° 37; Vajs J., Rukovět hlalohské paleografie. Prag, 1932, 148, Tab. XXXIII
- 13 Bruyllants P., Les oraisons du Missel romain I. Louvain, 1965, 535; PL 101, Liber Sacramentorum, 446
- 14 Fassi–Paredi A., Sacramentarium Bergomense. Monumenta Bergomensia VI. 1962, 309; Heiming O., Das Ambrosianische Sacramentar von Biasca. Liturgiewissenschaftliche Quellen u. Forschungen 51. Münster/West. 1969, 168
- 15 Hesbert Renato–Joanne, Corpus Antiphonarium officii. Vol. II. L'Antiphonaire de Silos. Herder–Roma, 1965. XVII
- 16 Baumstark A., Liturgie comparée. Chevetogne, Belgija, 1953, 76; Jungmann J. A., Missarum sollempnia. Explication génétique de la Messe romaine. Tome I. Ed. Montaigne, Paris, 1964, 113
- 17 Časoslov rimskoga obreda I. Uvod. KS, Zagreb, 1984, 9
- 18 Vajs J., Recensio novi fragmenti croatico–glagolitici Verbenicensis. Glagolitica. Veglae 1903; Štefanić Vj., Glagoljski rukopisi otoka Krka. Djela HAZU 51 (1960), 322–324; Bonazza S., Glagolica na Tržaškem, Goriškem in Čedadjskem. Goriški letnik 415 (1977/78), 103–116; Isti, Die westliche Ausdehnung der glagolitischen Schrift. Münchner Zeitschrift für Balkankunde 2. Band. München, 1979, 8–9 + 2 tabele.

- 19 *Tarnanidis Io. C.*, The Slavonic manuscripts discovered in 1975 at St. Catherine's monastery on Mount Sinai. Thessaloniki, 1988, 103–108, Tab. 9, 10, *Mareš F. V.*, Ocjena. Slovo 39–40 (1989–1990) 204–205.

Summary
The Senj Lobkovic Psalter of 1359
Marija Pantelić

In the article the author analyzes the distribution of psalms in Lobkovic's psalter of 1359 (Lob) on certain services of days and weeks. The psalms are usually precluded by the oldest psalm antiphonies. Apart from these two most stable constituent elements of every hour Lob does not register other parts which form the physiognomy of the hour as: hymns, responsories, capitularies and orations, which were found in separate collections. The division of psalms on hours corresponds to their distribution in liturgy books of the Western church from the sixth century on.

Lob is written over the whole page. This is characteristic for the old way of codex writing. Large initials mark the beginning of psalms, their traditional ornaments remind us of the Romanic decoration of Latin codices thus giving Lob the patina of great antiquity.

In Lob codex the psalms are divided into common services for holidays of saints of all categories. They contain *all* elements which form a corpus of certain hours so that part of Lob, f. 99^v–159^v *Commune sanctorum*, shows the Franciscan redaction of the breviary of 13th century, in which all old collections of elements of certain hours were integrated. Ps 113 is replaced by Ps 116 on I. Evening, the ninth responsory of the Morning is replaced by the hymn *Te Deum* while all hours have only *one* final oration. Such a structure is seen in 17 services in Lob, in the services which honour saints who have no office of their own. Nevertheless the service in the honour of *Saint Trinity* differs from others as it has an older composition of hours with three long hours: I. Evening, Morning with laudations and II. Evening. These hours have their own orations. Two of them, the first and the third have been extinguished. The first and the second have been recorded by old Roman and Ambrosian sacramentaries of 9th century.

Saint Trinity office contains language rarities such as: *Spasъ* instead of *Isus*, prefix *vi* instead of *iz*, preposition *pro* instead of *po*. This implies that Lob belongs to the oldest *Krk* i. e. *Vrbnik* cycle of Glagolitic liturgic codices. More Glagolitic fragments of the breviary of older redaction with many extinguished orations (*Vrbnik* and *Trst* fragments of 13th century) originate from this cycle. These prayers obviously connect Croatian Glagolitic liturgic codices with Cyrillo–Methodian literary liturgic fond of 10th or at the latest 11th century when a translation of Old Church Slavonic sacramentals, the books of the oldest mass prayers common to Old Church Slavonic liturgy books, existed.